

University of Groningen

Familiegeschiedenis als zelfinterpretatie

Dobbelaar, Tanny

Published in:
Tijdschrift voor Biografie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2014

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Dobbelaar, T. (2014). Familiegeschiedenis als zelfinterpretatie. *Tijdschrift voor Biografie*, 4-15.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Familiegeschiedenis als zelfinterpretatie

Tanny Dobbelaar

Vanzelfsprekend gaat een familiegeschiedenis over een familie. Minder vanzelfsprekend is het antwoord op de vraag waarnaar 'familie' verwijst. In dit artikel betoog ik dat het begrip 'familie' zich zeer flexibel verhoudt tot associaties met bloedverwantschap, familierecht en loyaliteit. Welke associaties in een familiegeschiedenis worden gevolgd, hangt af van de manier waarop de auteur zichzelf begrijpt.

Toen Salman Rushdie terugkeerde naar zijn geboorteland India vond hij bijna niets meer terug van wat hij ooit verlaten had. Dat betreurde hij niet. Nu het India van vroeger verdwenen bleek, voelde hij zich eerder bevrijd. Terwijl de foto's van zijn geboortehuis helemaal waren verbleekt, doopte hij zijn pen in felle kleuren en liet hij zijn fantasie de vrije loop. Door het verlies ontstaat juist een creatief proces, schrijft hij. 'We zullen echte ficties creëren, geen werkelijke steden of dorpen maar onzichtbare, imaginaire thuislanden.'¹

Kijk je naar mensen die hun familiegeschiedenis onderzoeken, dan vermoed je al snel dat zij zich niets aantrekken van Rushdies voorspelling. Zij fantaseren niet, maar spitten archieven door, surfen op internet en beschrijven hun familie's in non-fictieboeken. Ze zijn immers vooral geïnteresseerd in waargebeurde geschiedenissen. Welk verhaal gaan zij vertellen? Mijn korte

antwoord hierop luidt: een geschiedenisverhaal dat bij hun zelfbeeld past. Mijn langere antwoord begin ik met te verwijzen naar een familiegeschiedenis waarin de auteur minutieus ingaat op de vraag: waarom juist deze geschiedenis?

Het betreft *Ons kamp. Een min of meer joodse geschiedenis* van Marja Vuijsje. Ze opent haar boek met een citaat, waarna ze kort de vooroorlogse sfeer beschrijft waarin haar grootouders leefden:

'Voor 1940 voelden de meeste Joden in Amsterdam zich Amsterdammer, Jood en Nederlander, welke politieke opinies of levensbeschouwingen zij er ook op na hielden', schreef Salvador Bloemgarten in *Herinnering aan Joods Amsterdam*. Dat gold zeker ook voor de Vuijsjes. Het mengsel van joodse sfeer en sociaaldemocratisch vooruitgangsgeloof waarin mijn grootouders hun kin-

deren lieten opgroeien was in hun ogen typisch Amsterdams. De nationaliteit die zij zonder bijgedachten als de hunne beschouwden was de Nederlandse.²

Marja Vuijsje plaatst haar familiegeschiedenis al in de eerste alinea in een vooroorlogse context waarin haar familieleden zichzelf vanzelfsprekend Amsterdamse joden noemden. Dat had geen toelichting nodig. Na de oorlog was dat vanzelfsprekende gevoel weg. Slechts vier zonen uit het achtkoppige gezin Vuijsje waren na de oorlog nog in leven.

Op de tweede pagina introduceert Marja Vuijsje haar nieuwsgierige neefje Yoni. Hij is de zoon van haar broer, de enige Vuijsje die zich in Israël gevestigd heeft. Yoni raakt nieuwsgierig naar zijn roots. Zijn vader kan hem weinig vertellen over de lotgevallen van zijn familie. 'Ik kijk nooit terug'. Zijn opa had juist verhalen te over, vooral over Auschwitz, 'dat rotkamp', dat hij voornamelijk overleefde omdat hij zo mooi trombone kon spelen.

'Nu wilde mijn neefje wel eens weten wat voor mensen de Vuijsjes eigenlijk waren geweest voordat ze werden gereduceerd tot slachtoffers van de sjoa', schrijft zijn tante Marja. De nieuwsgierigheid van het neefje neemt een specifieke vorm aan. Yoni fantaseert dat zijn mannelijke voorzaten vast geleerden van naam en faam zijn geweest. Een typisch geval van afstammingswaan, zou Freud gesteld hebben.³ Zijn tante Marja brengt hem snel van dat idee af.

Zijn teleurstelling was gemengd met ongeloof toen ik hem vertelde dat een aangetrouwde nicht ooit een familie-stamboom had gemaakt waaruit bleek

dat hij uit een geslacht kwam van arme Asjkenazische joden, en dat ze generaties lang woonden en werkten in de toenmalige sloppen van de Jodenbuurt rond het Waterlooplein, het plein waarop wij zaten uit te kijken.

En ze vervolgt:

Misschien was het een generatieverschil dat hij was gefixeerd op interessant genetisch materiaal, terwijl ik familiegevoel voornamelijk zag als een gemeenschappelijke geschiedenis.

In één zin vermengt Vuijsje hier een biologische ('genetisch materiaal') met de genealogische interpretatie van 'familie'. Beiden interesseren haar niet zo. Haar gaat het om het familiegevoel en ze zoekt de juiste verhalen die haar gevoel daarover kunnen uitdrukken. De bestaande verhalen voldoen niet. Ze schrijft:

Het oerverhaal dat mijn generatie meekreeg was het verhaal van een arme joodse familie die zich dankzij de verheffingsgedachte van socialistische voormannen als Henri Polak en Koos Vorrink wist te ontwikkelen.[...] Maar aan het begin of aan het einde werd vrijwel altijd gerefereerd aan de deportaties naar Polen.

Marja Vuijsje vertelt drie verhalen die misschien wel noodzakelijk maar niet voldoende zijn voor het begrip van 'een Vuijsje zijn'. Het vooroorlogse verhaal, waarin men vanzelfsprekend Nederlander, jood en Amsterdammer was, schiet op zeer pijnlijke wijze tekort. Het verhaal dat als

eindpunt de Shoah heeft, biedt evenmin houvast aan een mens met een toekomst in de 21ste eeuw. Hetzelfde geldt voor de variant erop: de door het socialisme bevorderde sociale vooruitgang die ook eindigt met de deportaties.

Met andere woorden: al die verhalen helpen niet om de levens van de schrijfster en haar neef in de 21ste eeuw te begeleiden. Toch denkt Marja Vuijsje dat zij en haar familieleden een familiegevoel delen dat hun denken beïnvloedt. Daarom gaat ze haar familiegeschiedenis onderzoeken – en opnieuw formuleren.

Zonder twijfel had haar neefje Yoni een hele andere familiegeschiedenis gefabriceerd, passend bij wat hij verlangt, fantaseert en belangrijk vindt. Marja Vuijsje schrijft haar eigen versie in de vorm van een waargebeurde geschiedenis over de lotgevallen van haar vader en zijn broers.

Het begrip 'familie': associatievelden

Met het kiezen van een verhaallijn moet ook deze vraag beantwoord worden: Wie behoort eigenlijk tot 'de familie'? Dat is een ingewikkelde kwestie. In de loop der eeuwen zijn er aan het begrip 'familie' al vele betekenissen gehecht. 'Familie' is een nogal amorf, meerduidelig, flexibel concept, dat zich bevindt in eindeloos uitgestrekte associatievelden, vol met begrippen als bloed, wortels, stambomen, liefde, loyaliteit, namen, erfenissen, bezit. Daar komt bij dat het begrip 'familie' vaak voorkomt als metafoor, vooral in een nationalistische context, met moedertalen en vaderlanden.⁴ Om nog maar te zwijgen over de culturele, psychologische, juridische, religieuze en biologische connotaties – die elk ook weer

een lange geschiedenis hebben.

In dit artikel bespreek ik achtereenvolgens biologische, institutionele en sociaal-emotionele vormen van familie. Het is een analytische indeling die wijst op een bepaalde structuur in het concept 'familie'. Waarom? Omdat deze drie associatievelden elkaar vaak overlappen – maar niet altijd. Zo zijn bloedverwanten vaak emotioneel betrokken op elkaar – maar niet altijd. Mensen die familierechtelijk als familie worden erkend, kunnen bloedverwanten zijn of bloedverwanten (kinderen) produceren – maar niet altijd; laat staan dat ze een band met elkaar vóelen.

Door deze drie categorieën uit elkaar te trekken, wil ik verduidelijken op welke associaties een familiegeschiedenis gebouwd kan zijn, en hoe schrijvers soms van de ene naar de andere categorie springen om het verhaal te kunnen vertellen dat hun past. Voor biografen is die analyse relevant, onder meer omdat die laat zien dat een familie geen natuurlijk, onbetwistbaar gegeven is, maar onderdeel van een verhaal dat steeds in nieuwe varianten wordt verteld.

Familie = biologie

Een van de meest voor de hand liggende associaties rondom 'familie' is die van biologische verwantschap. Ouders krijgen kinderen die ook weer kinderen krijgen. Zo ontstaan generaties in families.

Die generaties komen tegenwoordig goed in beeld door genetische genealogie, dat een speciale vorm van familiegeschiedenis produceert. Dit gebeurt door onderzoek naar DNA-mutaties die veel kunnen vertellen over migratiestromen van tienduizenden jaren geleden, toen de homo

Stamboom uit: Jak den Exter, *Sen Kimsin? Voorouders van verre* 3 (2008)

sapiens zich vanuit Afrika over de rest van de wereld verspreide.⁵

Ook over recentere migraties doen onderzoekers uitspraken op grond van DNA-onderzoek. Een mooi voorbeeld daarvan is het project *Mijn Roots*. Hierin werd een Amerikaans laboratorium gevraagd om een DNA-analyse van een aantal Nederlandse kunstenaars met een Surinaamse achtergrond. Het laboratorium analyseerde ook waar hun voorouders vandaan kwamen. Hoewel sommige deelnemers ook Europese voorouders bleken te hebben, wees het onderzoek op een aantal Afrikaanse stammen. De groep vertrok vervolgens naar Afrika om 'hun stammen' te bezoeken.

Herby Goedhard (geboren in Amsterdam, 1979) was een van de deelnemers. Hij kwam in Kameroen oog in oog te staan met zijn evenbeeld: 'Tegen mij zeiden ze: we gaan een broer voor je halen. En na enige tijd arriveerde er per motortaxi inderdaad een jongen die heel veel op mij leek. De gelijkenis was verbluffend. Niet alleen onze gezichten leken op elkaar, we waren ook even lang en hadden precies dezelfde huidskleur. Hij was er net zo enthousiast over als ik.'⁶ De groep van het project *Mijn Roots* vonden in Afrika ook gewoonten en gebruiken die ze eerder met Suriname associeerden dan met Nederland. De reis emotioneerde hen allen zeer. Toch ging de

belangstelling ook weer niet zo ver dat de deelnemers zich na de reis intensief gingen verdiepen in hun historische achtergrond. De uitkomsten van de testen en de reis zelf waren genoeg. Ze hadden nu een beeld van hun voorouders – daar was het hun om te doen.⁷

Overigens zijn dit soort conclusies uit DNA-onderzoek voor discussie vatbaar. Kort gezegd: de stammen van toen zijn niet de stammen van nu. Dat komt door migratie, nieuwe definities van grenzen en menging van volkeren. Zo kennen sommige stammen een enorme genetische diversiteit, waardoor het moeilijk, zo niet onmogelijk is te stellen dat je van stam x afkomstig bent. Nog fundamenteler is de kritiek op het DNA-onderzoek zelf dat mensen opnieuw indeelt als behorend tot een bepaalde etniciteit of zelfs een bepaald ras. Twee generaties nadat we deze begrippen hebben afgeschaft, worden ze door dit soort genetische genealogie opnieuw geïntroduceerd.⁸

Hoewel het Y-chromosoom zijn informatie van generatie op generatie redelijk ongewijzigd doorgeeft, is het een beetje onzinnig om te stellen dat we de geschiedenis van onze voorouders in onze genen meedragen. Bij elke generatie gaat de helft van het DNA immers 'verloren'. Dus als ons DNA al de geschiedenis van onze voorouders onthult, dan is die geschiedenis zeer selectief. Toch heerst de opvatting dat we uiteindelijk allemaal van twee voorouders afstammen en dat we onze hele voorouderlijke geschiedenis met ons meedragen.⁹

Waar komt deze diep genestelde opvatting vandaan? Volgens één verklaring is ze rechtstreeks terug te voeren op de monotheïstische, abrahamistische godsdiensten. Islam,

christendom en jodendom stellen dat één God eerst één mens/man heeft geschapen, waaruit vervolgens alle mensen zijn ontstaan. Dit geeft een monogenetisch beeld van de maatschappij. Je vindt dit terug in populaire voorstellingen van een slapende Jesaia (Jesse) uit wiens borst een wortel groeit die zich vertakt tot een boom. De stamboom van Christus is in deze voorstellingen terug te voeren op Adam.¹⁰

Theoretici als Bourdieu hebben gesteld dat stambomen voornamelijk hebben gediend voor het verdelen van bezit en erfenissen.¹¹ De antropologe Mary Bouquet stelt daarentegen dat de oorsprong van de stamboom ook religieus is. Zij onderzocht een aantal stambomen van families uit de achttiende eeuw en maakt aannemelijk dat gelovigen hun familiegeschiedenis weerspiegeld zien in het verhaal van Christus die afstamt van Adam. Haar conclusie is dat deze religieuze traditie aan de basis ligt van zowel de manier waarop families hun geschiedenis verbeelden als van ideeën over de ontwikkeling van de mensheid.¹²

Die ideeën kwamen in de negentiende eeuw tot bloei door de populariteit van het darwinisme, dat gekoppeld werd aan de stamboomtekeningen van Ernest Hæckel. Hierdoor werd de basis gelegd voor het zeer invloedrijke monogenetische verhaal van de mensheid als één grote familie. De hele geschiedenis werd daarmee opnieuw teruggebracht tot een eenduidig verhaal, waarin de eenvoudigste vormen van leven uitwaaierden tot een variëteit aan soorten, met uiteindelijk het ontstaan van mensen – met als klapstuk het ontstaan van het blanke ras.

Gangbaar werd het denkbeeld dat bloedverwantschap de basis vormt van de

maatschappij. ‘Familie’ werd volkomen genaturaliseerd. Familiebanden zouden een vanzelfsprekende solidariteit met zich meebrengen. ‘Blood is thicker than water’, heet dat dan, een uitdrukking waarvoor ‘het hemd is nader dan de rok’ toch een te zwakke vertaling is. Die naturalisering sluit overigens naadloos aan bij de wortelmetafoor en de stamboomfiguur. Tijd en plaats vloeien erin samen, want bomen en wortels verbeelden de plek waar iemand geboren is, de verwevenheid tussen mens en natie, terwijl hun groei wijst op de ontwikkeling van generaties in de tijd.

Eigenlijk is pas eind negentiende eeuw het concept van het gezin als een tijdloze hoeksteen van de samenleving bedacht. Daarvoor bestonden families vaak uit lossere verbanden van individuen van verschillende leeftijden die op één plek samenleefden. Voor de meeste mensen refereerde ‘familie’ eerder aan een plek dan aan de ontwikkeling van een groep mensen door de tijd heen. Tegelijkertijd werd ‘familie’ ook nog gezien als een natuurlijke metafoor voor de hele maatschappij.¹³

Begin twintigste eeuw ontstond onder antropologen het denkbeeld dat bloedverwantschap een universele structuur blootlegt van menselijke maatschappijvorming. Invloedrijk was onder anderen de antropoloog W.H. Rivers. Hij registreerde verwantschapssystemen bij diverse volkeren in de vorm van genealogische diagrammen. Zo wilde hij ‘the dog beneath the skin’ in kaart brengen.¹⁴ Hiermee omschreef hij een diepe overtuiging in het Europese denken: biologische banden liggen ten grondslag aan de sociale verbanden die mensen met elkaar aangaan. Familie = biologie.

Familie = familierechtelijke relaties

Familiegeschiedenis wordt vaak gelijkgesteld aan genealogie. En genealogie heet ook wel stamboomonderzoek, waarmee de associatie tussen biologische relaties en institutionele relaties is gelegd. Toch valt genealogie niet samen met biologie: een genealoog onderzoekt namelijk niet de biologische maar de juridische, familierechtelijke relaties tussen individuen. Een genealoog kijkt dus vooral naar institutionele documentatie: overheidsarchieven, doopregisters, testamenten en andere officiële papieren.

Wie zijn de mensen die zoveel belang hechten aan deze door instituten vastgelegde relaties, en waarom doen ze dat? In de loop van de geschiedenis is die groep geïnteresseerden van karakter en vooral ook van omvang veranderd, evenals hun motieven. Tot in de negentiende eeuw was genealogie vooral gekoppeld aan prestige, distinctie en elitevorming.¹⁵ Juist in de tijd waarin de elite definitief het onderspit ging delven, ontstond er een kleine groep die meer dan ooit wilde vastleggen welke, liefst adellijke, historische figuren tot zijn familie zouden behoren.

Genealogie verleende gezag. In eerste instantie was genealogisch onderzoek weinig systematisch, en waren mooie fantasieën en verhalen van horen zeggen een even goed bewijs als een officieel document.¹⁶ Eind negentiende eeuw pas ging men eisen stellen aan de controleerbaarheid van bronnen.¹⁷

Halverwege de jaren 1930 drong genealogie ook tot bredere lagen van de bevolking door.¹⁸ Mensen van allerlei komaf raakten toen geïnteresseerd in de geschiedenis van hun dorp, hun streek en hun familie. Ook

de belangstelling voor natuurstudie, aardrijkskunde en volkskunde groeide. In die sferen ontstond de 'sibbekunde', dat het volkse bewustzijn wilde stimuleren dat wij allen 'van eenen bloede' zijn. De sibbekunde raakte tijdens de Tweede Wereldoorlog expliciet vermengd met nationaalsocialistisch gedachtegoed, waarin nationalisme, racisme en genealogie elkaar versterkten.¹⁹ Zo opende het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde in 1942 de tentoonstelling 'Wie waren onze voorouders', in samenwerking met de Bijenkorf. De tentoonstelling bij het Verbond trok 25.000 bezoekers en later nog eens 51.000 in de Amsterdamse Bijenkorf, waarna hij ook in Rotterdam en Den Bosch te zien was.²⁰

Al snel na de Tweede Wereldoorlog werd het Centraal Bureau voor Genealogie opgericht (15 mei 1945). De Nederlandsche Genealogische Vereeniging volgde op 1 juli 1946. Doelstelling van beide: de bevordering, beoefening en verspreiding van de kennis van genealogie en aanverwante disciplines. Vanaf dat moment werd genealogie vooral een archiefwetenschap, van belang voor professionals, zoals biografen, historici, maar ook notarissen, en een nog steeds groter wordende groep mensen die in officiële documenten zochten naar familievoorvaders.

Dit verloop van een fantasmatische via een ideologische naar een archiefwetenschappelijke vorm van genealogie is sinds de jaren negentig in een nieuwe fase gekomen: die van de populaire database-genealogie. Werd genealogie al in de jaren tachtig populair door cursussen, handleidingen en televisieprogramma's, sinds de komst van internet is het bedrijven van familiegeschiedenis volkomen gedemocratiseerd en

sterk van karakter veranderd.²¹ In een hoog tempo zetten archiefinstellingen met de hulp van vrijwilligers grote delen van hun collecties online, waardoor het mogelijk is om testamenten, boedelbeschrijvingen en bijvoorbeeld veroordelingen van voorouders te bekijken. Steeds meer mensen, uit alle lagen maatschappelijke lagen, kunnen een en ander thuis raadplegen en hun gegevens in een database verzamelen.

Deze veranderingen beïnvloeden de vorm van familiegeschiedenissen. De computerprogramma's draaien net zo gemakkelijk een stamreeks uit (met alleen de oudste zonen van elke generatie) als een parenteel waarin zowel de mannelijke als de vrouwelijke lijn wordt uitgewerkt. Visueel interessant is de voorstelling van de kwartierstaat. Die heeft vaak de vorm van een waaier of een cirkel. Eén figuur staat in het midden, de kwartierdrager of proband, met daarom heen, in kwarten van cirkels, de vier grootouders, die steeds weer worden gesplitst. Zo wordt zichtbaar hoe divers de achternamen zijn van de familie van de hoofdpersoon die in het midden van zo'n kwartierstaat staat.

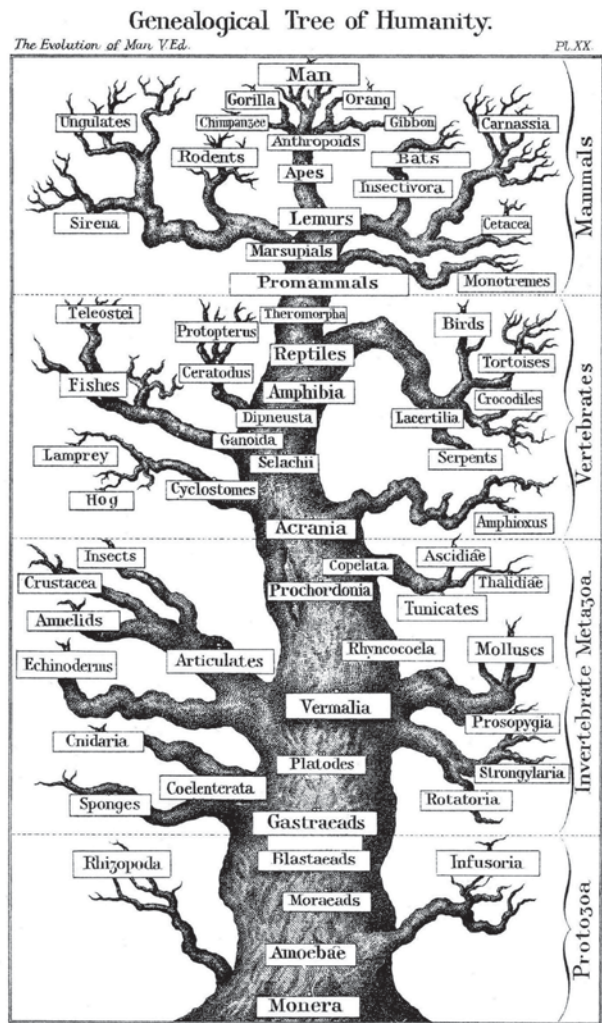
In deze benadering worden alle familieleden genoemd, mannen én vrouwen. Dat laatste is uitzonderlijk, want veel populairder nog zijn de genealogieën waarin alleen de mannelijke lijn wordt uitgewerkt en de overdracht van een familienaam centraal staat. Dat past bij de genealogische traditie die in de frase 'Mulier autem familiae suae et caput et finis est' tot uitdrukking brengt dat een vrouw begin en einde is van haar familie. De achternaam van een vrouw houdt bij haar op te bestaan. Een tak heet daarin ook uitgestorven als een vrouw slechts dochters baart.²²

Zoals gezegd beschrijft een louter op genealogie gebaseerde familiegeschiedenis slechts de door kerk en overheden als familie erkende relaties. Wie alleen daar onderzoek naar doet, herhaalt in feite die institutionele vormen, aldus Julia Watson. Zij is een van de voorvechters van *Life Writing*, een vrij recente academische discipline die levens bestudeert zoals ze in dagboeken en (auto)biografieën verschijnen. Eigenlijk, aldus Watson, is het persoonlijke perspectief zo goed als uitgesloten als het gaat om genealogie. Genealogie is een manier om jezelf een eenduidige, eenvormige geschiedenis te verschaffen, die gebaseerd is op objectieve feiten, te herleiden tot een gedocumenteerd verleden.²³

Wat Watson juist ziet als de ultieme objectivering van de familiegeschiedenis zou ik liever een ultieme fictionalisering noemen. Dat al die gezinnen, inclusief logees, kinderen, huisdieren, huisvrienden, minnaars en minnaressen wellicht, en hun levens terug te brengen zijn tot een geordend geheel, is meer een ideologische denkbeeld dan een objectieve werkelijkheid waarin vaststaat: familie = familierechtelijke relaties.²⁴

Familie = elkaars leven delen

Naast politiek, economie en religie vormt 'kinship' de belangrijkste pijler van een maatschappij – aldus verwoordt David Schneider een breed gedeelde opvatting in zijn in 1984 gepubliceerde boek *A critique on the study of kinship*.²⁵ In feite, zo beweert hij in dit boek, zijn familiebanden helemaal niet zo natuurlijk als antropologen lang hebben gedacht. Ze hebben zich laten misleiden door hun eigen vooronderstellingen.

E Haeckel del.

Stamboom volgens Ernst Haeckel uit 1874.

Bron: Wikimedia

Schneider wijdt een passage aan zijn onderzoek naar de Yap, bewoners van het eiland Yap (Micronesia) in de Grote Oceaan. Veertig jaar eerder was hij er automatisch van uitgegaan dat je de relaties tussen de Yap goed kunt beschrijven met genealogische termen als vader, moeder, kind en generatie. Zo vertaalde hij *citamangen*, een centraal begrip in de sociale verhoudin-

gen van de Yap, met 'vader'. Pas veel later begreep hij dat het hier niet gaat om een onveranderlijke, hiërarchische verhouding, zoals tussen vader en kind, maar om een beschrijving van een activiteit. Als een man werkt voor een citamangen, zal de laatste deze belonen en hem bepaalde rechten geven.

Schneider meent dat antropologen te lang hebben geloofd in de doctrine van de *Genealogical unity of mankind*. Biologische familiebanden liggen niet vanzelfsprekend aan de basis van de sociale organisatie van een maatschappij. En de genealogische diagrammen waarmee antropologen de biologische relaties tussen mensen in kaart brengen, zijn producten van hun vooringemenheid.

Deze kritiek is startpunt voor een hele discussie in de antropologie over het belang van familiebanden in een gemeenschap en het ethnocentrisme van antropologen.

De antropoloog Marshall Sahlins heeft deze discussies compact samengevat in zijn boek *What kinship is - and is not*, waarbij hij Schneiders opvattingen radicaliseert.

Sahlins stelt dat familie eerst en vooral verwijst naar het sociale, intersubjectieve veld, het familiegevoel, zoals Marja Vuisje het noemt. Familiegevoel is het verlangen van mensen hun levens zo met elkaar te delen dat individuele grenzen vervagen. Sahlins schrijft over relaties waarin 'relatives emotionally and symbolically live each other's lives and die each other's deaths'.²⁶

Sahlins benadrukt dat deze sociaal-emotionele opvatting van 'familie' niet samenvalt met bloedverwantschap. Aan de hand van allerlei onderzoek laat hij zien dat het ik-overschrijdende gevoel van een gezamenlijk leven door en door cultureel bepaald

is. Er zijn gemeenschappen, bijvoorbeeld in Nieuw-Guinea, waarin iedereen 'familie' heet die op hetzelfde land is geboren. Of waar 'familie' refereert aan mensen die hetzelfde voedsel eten. Of waar mensen familie van elkaar zijn als hun ouders ooit een seksuele relatie met elkaar hebben gehad.

Ook in de westerse samenleving zijn er genoeg voorbeelden van sociale verbanden die voelen 'als familie', variërend van de straatbendes van 'broeders' van verschillende etniciteiten die elkaar eeuwig trouw zweren tot 'framilies' (een samenstelling van 'family' en 'friends'), met gelijkgestemden die onvoorwaardelijk voor elkaar willen zorgen.²⁷

Familie = je leven met elkaar delen.

Van associaties naar verhaal

De bovenstaande drie vormen van 'familie' vormen even zovele associatievelden die in onze cultuur belangrijk zijn. Wat Sahlins benadrukt, en ik ben geneigd hem daarin gelijk te geven, is dat individuen niet bepalen wie wel of wie niet tot hun familie behoort. Familierelaties zijn onderdeel van culturele, bovenindividuele constellaties, met invloedrijke idealen over vorm en inhoud van die relaties. Illustratief hiervoor is de tijdelijkheid van veel alternatieve vormen van familie. Ze krijgen vaak niet de institutionele en culturele, symbolische ondersteuning die biologische verbanden wel krijgen. Dat maakt ze kwetsbaarder.

Dat institutionele ondersteuning helpt, blijkt wel uit de huwelijkservaringen die Karin Spaink beschreef in haar blogpost 'Waarom ik weduwe wilde worden'. Nadat haar hartsvriendin Christiane Hardy had verteld dat ze binnenkort zou sterven aan

kanker, besloten de twee met elkaar te trouwen, hoewel ze geen liefdesrelatie hadden. ‘Wat ik pas later doorkreeg, was dat Chris juist nu heftig behoefte had aan iemand die haar beloofde dat ze naast haar zou staan, no matter what. Iemand die niet zou wijken. Die een buffer wilde zijn tussen haar en haar ziekte, tussen haar en de heftige emoties van haar vrienden; tussen haar en haar eigen angsten.’ Hun huwelijk bezegelde niet alleen hun vriendschap, Spaink werd nu ook betrokken bij de gesprekken met artsen. En als het nodig was, werd ze als eerste gebeld.²⁸ Haar trouwboekje gaf haar recht van spreken. De vriendschap tussen Spaink en Hardy werd ondersteund door hun huwelijk.

Bij dit voorbeeld zijn we ver verwijderd van het nog steeds dominante ideaal waarin biologische, genealogische en sociaal-emotionele vormen van ‘familiebanden’ met elkaar samenvallen, waarin familieleden biologisch met elkaar verwant zijn op een manier die institutioneel erkend wordt en die ook het idee van een leven délen vormgeeft.

Ruzies, huiselijk geweld, echtscheidingen – de werkelijkheid is duizendmaal schriller dan dit ideaal van een familie die op alle niveaus hecht is. Dit maakt het ideaal echter niet minder invloedrijk. Hoe kan dit? Volgens historicus John Gillis versterken voor alles conflicten het verlangen naar een harmonieuze gemeenschap die de tand des tijds overleeft. Gillis zegt dit in zijn prachtboek over de oorsprong van familiemythen en familierituelen die hij samenvat onder de noemer ‘the family we live by’. De term verwijst naar het idee van een ideale familie, een denkbeeld dat onze verwachtingen stuurt, en dat bijvoorbeeld elk jaar bij het

kerstdiner weer volop de kans krijgt om te botsen met de realiteit.²⁹

Volgens Gilles gaat het bij het genre van de familiegeschiedenis om mythen, die vooral onze behoefte aan stabiliteit en continuïteit uitdrukken. Zijn gebruik van de term ‘mythe’ in dit verband is te betreuren. ‘Mythen’ associeer je als vanzelf met onwaarheden en fantasieën, en dat doet geen recht aan de historische dimensie van familiegeschiedenis, aan het minutieuze archiefonderzoek en de eindeloze speurtocht naar bewijzen dat x familie is van y.

Zelf gebruik ik liever de term zelfinterpretatie.³⁰ Wie schrijft over ‘mijn familie’ probeert een coherent verhaal te vertellen over een netwerk waarin hij of zij een plaats heeft, een verhaal dat past bij de andere opvattingen, emoties en ideeën die de persoon in kwestie heeft – en evengoed bij de feiten.³¹ Zoals Marja Vuijsje laat zien in haar woord vooraf: sommige verhalen en geschiedenissen passen je, andere niet.

Noten

- 1 Salman Rushdie, *Imaginary homelands. Essays and criticism 1981-1991* (Londen 1991).
- 2 Marja Vuijsje, *Ons kamp. Een min of meer joodse geschiedenis*. (Amsterdam 2012) p. 9.
- 3 Sigmund Freud, ‘Family romances’ in: *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud IX* (1906-1908), *Jensen’s ‘Gradiva’ and other works* (Londen 1959) p. 235-242.
- 4 Mrinalini Sinha, *Gender and nation* (Washington 2006).
- 5 Vgl. het project Genetische Genealogie in Nederland. Dit publiceerde het boek *Zonen van Adam in Nederland* (2008). Website Barjesteh van Waalwijk van Doorn & Co’s Uitgevers-

- maatschappij: <http://www.barjesteh.nl/DNA-project.htm>.
- 6 Renate van der Zee, 'Het verhaal van Herby Goedhard (28) over de reis naar zijn wortels', *NRC Handelsblad* 22 september 2007.
 - 7 Website Mijn Roots: mijnroots.nl; Alex van Stipriaan, 'Testing roots. A heritage project of body and soul' in: Marlite Halbertsma, Alex van Stipriaan en Patricia van Ulzen, *The Heritage Theatre. Globalization and cultural heritage* (Newcastle upon Tyne 2011) p. 165-189; G. Woertman, 'Autosomaal DNA en genealogie', *Genealogie. Tijdschrift voor familiegeschiedenis* 19(2013)3 p. 18-21.
 - 8 Stipriaan, 'Testing roots'.
 - 9 Vgl. Robert Sanders, 'Zoeken naar voorouders. Familiegeschiedenis als biografisch genre', *Biografie Bulletin* 19(2009)3 p.21-29.
 - 10 De voorstelling is naar de Bijbelteksten Ruth 4:22, Jesaja 11:1-2 en Mattheus 1:6-16.
 - 11 Pierre Bourdieu, *Outline of a theory of practice*. Richard Nice vert. (Cambridge 1977) p. 207, noot 71.
 - 12 Mary Bouquet, 'Family trees and their affinities. The visual imperative of the genealogical diagram', *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 2(1996)1 p. 43-66.
 - 13 McClintock schrijft: 'A curious paradox thus emerges. The family as a metaphor offered a single genesis narrative for global history, while the family as an institution became void of history. As the nineteenth century drew on, the family as an institution was figured as existing, naturally, beyond the commodity market, beyond politics and beyond history proper. The family thus became both the antithesis of history and history's organizing figure.' Anne McClintock. *Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial contest*. (New York 1995) p.44.
 - 14 McClintock, *Imperial leather*; Sinha, *Gender and nation*.
 - 15 W. Th M. Frijhoff, 'De toekomst van het verleden. Genealogie als sociale wetenschap', *De Nederlandsche Leeuw* (1983) p. 538-522.
 - 16 Jos van den Borne, 'Dichter bij gewone mensen. De popularisering van de genealogiebeoefening in Nederland vanaf 1930', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* (2005) p. 213-237.
 - 17 Frijhoff, 'De toekomst'.
 - 18 Van den Borne, 'Dichter bij'; Marita Mathijssen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2013).
 - 19 Van den Borne, 'Dichter bij', p.220.
 - 20 Van den Borne, 'Dichter bij', p. 224.
 - 21 Volgens Van den Borne is die ontwikkeling in de jaren tachtig van de vorige eeuw ingezet, met de publicatie van handleidingen en Teleac-cursussen op radio en televisie. Vanaf 2005 kwam er software op de markt en werden archieven actief op internet. Een van hun gezamenlijke projecten is wiewaswie.nl, dat sinds 2012 beheerd wordt door het Centraal Bureau voor Genealogie.
 - 22 Saskia Blokhuis-Muller, 'Een familie op trots op te zijn' in: Anneke Blokhuis-Laport e.a. ed., *Honderd jaar Familie Blokhuis Stichting, 1912-2012. Verhalen en genealogie* (Driehuis 2012) p. 105.
 - 23 Julia Watson, 'Ordering the family. Genealogy as autobiographical pedigree' in: Sidonie Smith en Julia Watson ed., *Getting a life. Everyday uses of autobiography* (Minneapolis 1996).
 - 24 Hiertegenover staan bijvoorbeeld de opvattingen van Elisabeth Timm. Zij stelt dat hedendaagse familieonderzoekers niet zo dom zijn om de feiten van de instituties op te vatten als de enige ware feiten. Ze zien die slechts als richtingwijzers naar een mistig verleden. Elisabeth Timm, "My Family". Ontologies and utopias of kinship in popular genealogy', *Zeitschrift Fur Volkskunde* 109(2013)2 p. 161-80.

- 25 David Murray Schneider, *A critique of the study of kinship* (Ann Arbor 1984).
- 26 Marshall David Sahlins, *What kinship is - and is not* (Chicago 2013) p. ix.
- 27 Janet Carsten, *After kinship* (Cambridge 2004).
- 28 Karin Spaink, 'Waarom ik weduwe wilde worden'. Website Karin Spaink: <http://www.spaink.net/2013/03/16/waarom-ik-weduwe-wilde-worden/>.
- 29 John R. Gillis, *A world of their own making. Myth, ritual, and the quest for family values* (Cambridge 1997).
- 30 Of, in navolging van Anne Rüggeheimer, van 'relationele autobiografie'. Anne Rüggeheimer, *Die relationale Autobiographie. Ein Beitrag zur Theorie, Poetik und Gattungsgeschichte eines neuen Genres in der englischsprachigen Erzählliteratur* (Trier 2014).
- 31 Charlotte Linde, *Life stories. The creation of coherence* (New York 1993); Eviatar Zerubavel, *Time maps. Collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003).